

**ХАРАКТЕРИСТИКА НА НЯКОИ ОБРАЗИ НА ДОМАШНИ
ЖИВОТНИ В БЪЛГАРСКИТЕ И СЛОВАШКИТЕ
УСТОЙЧИВИ СРАВНЕНИЯ**
Даниела Константинова

Фразеологията е една от интересните страни на един език, тъй като разкрива неговото богатство, самобитност и светогледа на хората, говорещи този език. В този доклад, анализирайки някои образи на домашни животни в българските и словашките устойчиви сравнения (по нататък съкратено УС), търся приликите и разликите при възприемането и тълкуването на тези образи от двата славянски народа¹.

Като фразеологизми УС са единици с непряка номинация и основната им функция е експресивната, т.е. служат за изразяване на определено емоционално-оценъчно отношение към действителността. Най-често то се реализира чрез образа, използван в тях.

Във всеки език УС със зоонимичен компонент са едни от най-многобройните. Това е така, защото човек от край време е във връзка с природата. Същевременно пък животните притежават много особености и качества, които наподобяват човешките и това дава повод за оприличаване и сравняване.

Домашните животни са от най-близката среда на хората, а това предполага, че са му най-добре познати. Може би затова УС с компонент названия на домашни животни и птици са често употребявани в речта на българи и словаци. Почти винаги те се използват за характеристика на човека – физическа, психическа, действия, състояния и т.н. На първо място трябва да се отбележи, че в двата езика преобладават тези УС, които имат отрицателна експресия – т.е. характеризират отрицателните качества. Според В. Кювлиева² в българския език няма УС за добър! Този езиков факт се обяснява с психологическата нагласа на човек да вижда предимно негативното. По този повод словашката езиковедка Е. Крошлакова пише: “Фраземите* с животински компонент, отнасящи се до човека, са ограничени не само семантично, но и психологичес-

ки. Тук се прилага стратегията на опозицията автор (субект на оценяване) срещу адресат, т.е.1. лице срещу 2-ро и 3-то лице. Негативните характеристики често се свързват с другите, а позитивните са допустими и за автора. Субектът на оценяване се отъждествява с обекта само в случай, когато става въпрос за положителна оценка (характеристика). Има тенденция, според която човек не е склонен да вижда и репрезентира себе си в негативна светлина”.³ Ето защо с пълно право може да се каже, че образите на домашни животни в българските и словашките УС са с негативна оценъчност. Като доказателство са следните характеристики.

АГНЕ В българските и словашките УС този образ най-често се използва за характеристика на душевните качества. Свързва се с кротост, смиреност. Дори в двата езика има две напълно еквивалентни в структурно и семантично отношение УС

кротък като агне – krotký ako jahňa (‘кротък като агне’)

Този образ кореспондира и с Библейската символика – агнето е символ на невинност, смирение, то е жертва за изкупление. В тази връзка се употребява и българското *наредя се като агне в дисаги*, употребявано обикновено за човек, който се намира в тежко, безизходно положение. Като цяло този образ е с положителна оценъчност, но не така е с другите два “родствено” свързани с него образи – на *овцата* (на словашки *ovca*) и на *овена* (на словашки *baran*). Те обикновено се свързват с глупост и прекалена доверчивост: *вървя като овца; човек като овца; hlupý ako ovca* (‘глупав като овца’); *íst za niekym ako ovca za baranom* (‘вървя след някого като овца след овен’) и др. И докато в Библията се говори за овена като за витално, силно животно, а за овцата като за безпомощно и невинно, то в българската и словашката фразеология е тъкмо обратното. Най-вероятно реалните качества на тези животни са взели превес над митологичните представи за тях.

ВОЛ И в двата езика този образ се свързва с издръжливост, търпеливост, трудолюбие: *работя като вол; тегля като вол на жегли; druhní ako vol* (‘дърпам като вол’) и др. И в българската, и в словашката народна митология волът е почитано животно, защото открай време хората го използват за различни земеделски дейности. В космогонните представи на древните българи има легенда, според която земята се крепи върху волски рога. В Биб-

лейските текстове също е почитано животно, олицетворяващо труд и търпимост. Съществуват УС (предимно в български), в които този образ е изграден въз основа на физическите особености на *вола* – големи размери, трудноподвижност и т.н. Най-често са с негативна оценъчност: *попове като волове; ям като вол*.

ЗАЕК Тук най-напред е необходимо да направя едно уточнение. В словашки за дивия и питомния заек има две отделни думи - *zajac* и *kralík*. И съществуват няколко УС с компонент *zajac*, докато с компонент *kralík* успях да открия само едно *ma oči červené ako kralík* ('имам червени очи като на заек', най-често от пиене). В българските УС образът на заека е свързан с физическите му особености: *бърз като заек; можем се като зайци; chudý ako odratý zajac* ('слаб като одран заек'), както и с нрава му – *страхлив като заек; спя като заек; čusa ako zajac v chrasti* ('мълча като заек в храст'); *spra ako zajac pri ceste* ('спя като заек на път' – неспокойно) и др. И в двата езика този образ в повечето случаи е натоварен с негативна експресия.

КОЗА УС с такъв компонент се използват рядко за характеристика на човешкия характер (бос като коза в български). По често са свързани с определени действия на хората: *катеря се като коза; сгърча се като коза в дъжд; вреця като коза; rozumie sa do niečoho ako koza do piva* (разбирам от нещо като коза от бира, т. е. не разбирам); *trusi reci ako koza bobku* ('ръся приказки като коза дродронки, т. е. приказвам много'). В основата на този образ са физическите особености и поведението на животното. Затова в повечето случаи той е носител на негативна оценка. Това има връзка и с древните митологични вярвания, според които козата е лошо, нечисто животно, заченато от дявола. Противоположно обаче е схващането в Библията, където се говори за святост на козата, свързана с използването ѝ в различни жертвоприношения. В българската и словашката фразеология такива положителни образи липсват.

КОН Това домашно животно е много чест компонент в структурата на УС в двата езика. Обикновено този образ се използва за физическа и душевна характеристика на хората: *як като кон; здрав като кон; твърдоглав като кон; тоспú ako kôň* ('мощен, силен като кон'), *ustatý ako kôň* ('уморен като кон') и др. Често се характеризира и поведението и действията: *вървя като кон с капаци;*

говоря като от кон; чакам като кон за зоб; drhnú ako kôň ('влача като кон'); *usta ako kôň* ('изморя се като кон'). Този образ се разбира по един и същи начин от българи и словаци. Като доказателство могат да бъдат приведени и няколко напълно еквивалентни в структурно и семантично отношение УС: *силен като кон – тосnú ako kôň; работя като кон – robi ako kôň*. Все пак има някои специфични представи. Например българските УС: *вървя като кьорав кон в турски гробища* (има две значения – 1. вървя с усилие като се препъвам; 2. вървя, потъпквайки всичко, т.е. без страхопочитание, каквото би трябвало да предизвиква гробището) и *говоря като от кон* – 'говоря бързо и заповеднически'. Значението на това второ УС е свързано с факта, че в миналото конят е бил признак на материално благополучие, а от тук и връзката с маниера на говорене.⁴ Тези два случая са интересни, защото до известна степен отразяват специфични социално-исторически условия, характерни за българите. Като цяло образът на коня в българските и словашките УС е повече с положителна експресия (*силен като кон; здрав като кон: тосnú ako kôň*), отколкото с отрицателна. Примери от типа *вървя като кон с капаци; твърдоглав като кон; drhnú ako kôň; zapriahnutý ako kôň* въпреки че се употребяват често в речта, са ограничени по брой. По принцип конят е животно с противоречива символика. В българските митологични вярвания е символ на небесното начало и Слънцето – например за прабългарите символизира небесното начало, отъждествявано от Тангра. За славяните е соларен символ, но в същото време и посредник между земното и отвъдното. В Библейските текстове се говори за конят като за силно, смело и красиво животно, притежанието на което е символ богатство и състоятелност. Повечето от тези представи се реализират и във фразеологията.

КОТКА Котката заедно с кучето е едно от най-често срещаните домашни животни и затова се среща като компонент на много УС в български и словашки. Словашката езиковедка Е. Крошлакова отбелязва, че в словашки има повече от 24 УС с компонент 'котка' и около 40 с компонент 'куче'.⁵ Образът на котката във фразеологията най-често се свързва с особеностите на поведението ѝ. Затова се използва за описание на човешките нрави и отношения: *хитър като манастирски котарак; falošný ako mačka*:

*hravý ako mačka; обичаме се като котка и мишка; ži ako pes a mačka; вардя някого като котка мишка и др. Този образ по-рядко се използва за характеристика на действия: *галя се като котка; разбеснявам се като котките през марта; škriaba ako mačka; utýva sa ako mačka* и т.н. Като митологичен и религиозен символ котката има двойствена природа. От една страна символизира лицемерие, жестокост, дори измамност, от друга е носител на добродетели – като символ на женското начало тя е носител на дома и семейството. В българската и словашката фразеология има по-скоро негативна символика.*

КУЧЕ Често срещан образ във фразеологията на българи и словаци. Характеристиката му е амбивалентна. Може би защото самото животно притежава двойствена природа. То може да бъде добро, вярно, привързващо се, но и злобно и жестоко. Според българските народни вярвания кучето е създадено от Бога, за да захване крака на дявола и затова е приятел на хората. В Библията също се говори за него като за другар на човека, но в някои текстове, където става въпрос за бездомните кучета, те са определени като зли и вредни. Във фразеологията с този образ най-често се характеризира човешкия нрав – *верен като куче; зъл като куче; verý ako pes* (‘верен като куче’); *lenivý ako pes*. В повечето случаи се използва за характеристика на състоянието и начина на живот на човека: *добре ми е като куче в каруца; върви ми като на бясно куче тоягите (сопата); живее като куче; ži ako pes s mačka*. По-рядко се характеризират действията: *чудя се като псе в сливи; чакам като куче пред касапница; наяждам се като куче на заговезни; beha ako pes s prebitou nohou* (‘тичам като куче с изкуствен крак’). Има УС с компонент ‘куче’, които се отнасят до отношенията между хората: *заяждаме се като кучета; zaobchádza s niekym ako so psom* (‘държа се с някого като с куче’). И в словашки, и в български този образ се разбира по един и същи начин.

СВИНЯ Този образ е също от най-срещаните. Символиката на това животно е отново двойствена. От една страна е добър символ – на плодovitостта, плодородието (например в гръцката митология). В повечето случаи се свързва с мръсотия и нечистоплътие. В Библията символизира връщането на християните към греховете. В българските и словашките УС този образ е носител на негативна оценка. В словашките УС се използва предимно за

“външна” характеристика на човека: *spinavý ako sviňa (prasa)* (‘мръсен като свиня/прасе’); *tučný ako prasa* (‘дебел като прасе’). По рядко се описва състоянието: *ma sa ako prasa v zite* (‘чувствам се като прасе в жито’). Българските УС с компонент ‘свиня’ са разнообразни. Те могат да се отнасят както до физическите, така и до психическите особености на хората: *дебел като свиня*; *лош като сръбска свиня*; *хубав като прасе в помия*; *пиян като свиня* и т.н. Понякога характеризират състоянието и действията: *боря се като свиня с тиква*; *угоявам като дунавска свиня*; *клепват ми ушите като на дърта свиня*.

Този кратък анализ на някои образи на домашни животни в българските и словашките УС показва, че в повечето случаи се разбират и тълкуват по сродни начини. Това от една страна е свързано с еднаквите логически асоциации на хората, но от друга – има отношение и към общославянския корен на българите и словаци. Въпреки това известен брой УС, които са специфични за всеки един от езиците. Например в български *ходя като къорав кон в турски гробища* и *ходя като куче без сайбия*. Използваните турцизми навеждат към асоциации с историческото ни минало. Интересни са и УС с компонент ‘магаре’. В български са много: *рева като магаре*; *инатя се като магаре на мост*; *скачам като магаре от конски мухи*; *сербез като мъжко магаре* и много други. В словашки не намерих УС с такъв компонент, може би защото магарето изобщо не се използва като домашно животно в Словакия, има го само в зоологическите градини. Невероятно, като се има предвид, че в България това е едно от “най-експлоатираниите” животни. Оригинални и необичайни са и словашките УС *bra si ako baran (vól) na rohy* (‘вземам като овен (вол) на рогата си, т.е. товара се прекалено, дори лакомя се’). Необичайни асоциации предизвиква и *rozumie sa do niečoho ako hus do piva* (‘разбирам от нещо като гъска от бира, т.е. нищо не разбирам’). В случая неслучайно се прави сравнение с бирата, като се има предвид, че тя е най-употребяваното питие в Словакия.

От казаното дотук е ясно, че съществува близост в тълкуването на образите на домашни животни в българските и словашките УС. Това се дължи на еднаквото възприемане на особеностите на тези животни близкото логическо мислене на хората, както и на общия славянски мироглед на българите и словаци. Въпре-

ки всичко, има и специфични представи, специфична образност, която е във връзка с различните етнокултурни и исторически условия на развитие на двата народа.

БЕЛЕЖКИ

1. При тълкуването на библейските и митологични образи се позовавам на П о п о в а, Л. Библейски речник, С., 1995 – 1996 и С т о й н е в, А. Българска митология (енциклопедичен речник), С., 1994.
2. К ю в л и е в а, В. Устойчивите сравнения в българския език. С., БАН, 1986, с.83.
3. К р о š l á k o v á, Е. Frazeologické prírovnania zo zoonimickým komponentom. – Frazeologické štúdie II, Bratislava, Esprima, 1997, с. 103.
4. К ю в л и е в а, В., цит. съч.
5. К р о š l á k o v á, Е., цит. съч., с. 103.